

kleinhandel in zuivelproducten moet daarvan geprofiteerd hebben. Later werd een andere methode toegepast om zwarte inkomsten te verwerven. Begin '44 rapporteerde de commissaris van de provincie Noord-Holland: 'De klanten kunnen van de melkventers nauwelijks de helft verkrijgen van de hoeveelheid melk waarop de bonnen recht geven. Des te stuitender is het dat men, zelfs bij dezelfde venters, tegen schreeuwend hoge prijzen elke hoeveelheid melk clandestien kan kopen.'¹ De zwarte kleinhandel had zich hier dus uitgebreid: hielden deze melkhandelaren in '41 en '42 van hun totale hoeveelheid melk een gedeelte over dat niet op de bonnen afgenomen werd en dus zwart verkocht kon worden, begin '44 was het blijkbaar zo dat zij aan minder vermogende klanten de melk onthielden om er bij andere klanten een betere prijs voor te maken. Hoe algemeen dit verschijnsel geweest is, weten wij niet. Wij voegen hier aan toe dat de Haagse Keuringsdienst voor Waren al eind '41 constateerde dat ruim 5% van de door melkhandelaren verkochte melk met water of taptmelk aangelengd was, en dit cijfer gaf, aldus deze dienst, 'de toestand veel te gunstig weer.'²

In de kleinhandel in sigaren en sigaretten bleef, ondanks een sterke daling in de verkochte hoeveelheden, de omzet door een belangrijke prijsverhoging ongeveer gelijk. Het lijkt ons plausibel dat daarnaast heel wat sigaren, sigaretten en pakjes tabak zwart verkocht zijn – er was een ware honger naar die rookartikelen.

De detailhandel in textiel deed vooral in '40 goede zaken: de nettowinst bedroeg in de bedrijven die door het Economisch Instituut voor de Middenstand onderzocht werden, in dat jaar gemiddeld f 7 300. Nadien ging zij dalen ('41: f 5 900, '42: f 3 200, '43: f 4 700), maar bleef toch op een peil liggen dat op het eerste gezicht niet te verenigen is met het feit dat er zo weinig textiel te koop was. Swarttouw biedt een deel van de verklaring waar hij er op wijst dat 'de befaamde (wellicht is het juist te zeggen: beruchte) onder-de-toonbank-politiek . . . vrijwel zonder uitzondering door iedere onderneming (werd) toegepast.'³ Nog in de hongerwinter troffen de Duitsers bij de textielhandel 'aanzienlijke hoeveelheden goederen aan van vooroorlogse kwaliteit en samenstelling'⁴ – die hoeveelheden waren achtergehouden om ze zwart te verkopen.

Speciaal in de textielhandel speelden levensmiddelen die zwart gekocht

¹ A. J. Backer: 'Maandrapport over januari en februari 1944' (21 maart 1944), p. 4 (Doc I-49, b-2). ² *Verslag van de Keuringsdienst voor Waren over 1941*, p. 8 (Bijlage II bij Gemeente Den Haag: *Verslag van de toestand der gemeente, 1941* (1943)). ³ C. N. F. Swarttouw: *De textielvoorziening . . . 1940-1945*, p. 547-48. ⁴ A.v., p. 548.